# IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED EN ETNISCH-CULTURELE DIVERSITEIT

## Veldbevraging buiten de cultureel-erfgoedsector

**Mei – augustus 2017**

---

## KORTE INHOUD

### 1. WAT EN WAAROM

Het rapport 'Immaterieel Cultureel Erfgoed en Etnisch-Culturele Diversiteit: Eerste Veldbevraging Buiten De Erfgoedsector' bevat de gebundelde resultaten van een kortlopend experimenteel onderzoek tussen mei en augustus 2017. In dat onderzoek stonden **twee ruime vragen** centraal. Ten eerste de vraag welke **noden en verwachtingen** met betrekking tot een werking rond immaterieel cultureel ergoed er leven buiten de cultureel-erfgoedsector, in het bijzonder onder etnisch-culturele minderheden in Vlaanderen. Ten tweede de vraag welke **methoden en types vraagstelling** vruchtbaar zijn in het achterhalen van de gezochte informatie in vraag 1. De **reden voor dit onderzoek** situeert zich in de vaststelling dat er met betrekking tot 'diversiteit' een **kloof bestaat tussen enerzijds de beleidsvisie van het Vlaamse ICE-beleid en anderzijds de realiteit op het terrein**.[1]Terwijl het werken rond ICE wordt opgevat als zijnde in het belang van het werken aan een duurzame, meerstemmige en meer inclusieve samenleving, is het diverse en inclusieve bereik van de huidige beleidspraktijk rond ICE tot dusver erg beperkt gebleven. Het immaterieel cultureel erfgoed dat in Vlaanderen leeft, is immers veel ruimer en diverser dan wat op basis van het eerste decennium sinds 2008 gevoerde ICE-beleid actueel in beeld komt i.k.v. de opgezette instrumenten tot inventariseren (m.n. de Inventaris en het Platform ICE), of wat als de huidig bestaande collectie ICE in Vlaanderen kan gelden. Wat een zgn. 'inventaris' of 'representatieve' lijst van ICE in Vlaanderen zou kunnen zijn, is zo in werkelijkheid veel minder respresentatief dan de titel oproept. Op die lijst duiken bovendien veelal gelijkaardige, en daardoor weinig meestemmige, elementen op. Andere doelgroepen en andere vormen van ICE blijven daardoor uit beeld, wat eigenlijk haaks staat op het streven van de UNESCO 2003 Conventie en het ICE-beleid in Vlaanderen. Recent, in 2016, kondigde minister Sven Gatz in de context van de Conceptnota Cultureel Erfgoed die de langetermijnvisie uitzet voor het cultureel-erfgoedbeleid, ook een actualisering van het ICE-beleid aan.[2] Het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid wil aandacht hebben voor erfgoed in al zijn verschijningsvormen en uit alle maatschappelijke geledingen, met oog voor het representeren van de diversiteit in de samenleving, en stelt daarmee het waarborgen van een gevarieerde aanwezigheid van cultureel erfgoed voorop. Vanuit deze beleidslijn streeft de Vlaamse overheid ook naar verbreding en verdieping van het inventariseren van ICE in Vlaanderen. Echter, om dit te kunnen doen, is het nodig dat cultureel-erfgoedbeleid en -sector vooreerst goed op de hoogte zijn van

[1] Die vaststelling werd o.m. gemaakt door diverse mensen uit zowel binnen als buiten de erfgoedsector. Zie: R. Pinxten, "Immaterieel erfgoed tussen identiteit en interculturaliteit. Een essay", in: *Volkskunde*, 116(2015), 3, p. 423.; J. Neyrinck, "Van Onvoltooid Verleden naar Onvoltooid Toekomstige Tijden. Omgaan met Immaterieel Cultureel Erfgoed en Diversiteit in een Wereld van Verandering", in: *Volkskunde*, 116(2015), 3, p. 296.

[2] S. Gatz (Vlaams minister van Cultuur, Jeugd, Media en Brussel), *Conceptnota aan de Vlaamse Regering. Naar een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen. Een langetermijnvisie voor cultureel erfgoed en cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen*., Maart 2016, in: <http://www.kunstenenerfgoed.be/sites/default/files/uploads/160325_Conceptnota_erfgoed_Vlareg_2.pdf>, geconsulteerd op 23 oktober 2017.

wat er leeft in de diverse samenleving in relatie tot ICE.[3] Dit korte receptieonderzoek met focus op etnisch-culturele diversiteit vormt een bijdrage daartoe.

## 2. HOE

Om op de twee bovenstaande vragenclusters antwoorden te kunnen formuleren, werd een veldbevraging uitgevoerd bij actoren die niet betrokken zijn in het ICE-beleid. Op basis van de bestaande literatuur aangaande 'diversiteit' werd 'diversiteit' in de breedst mogelijke betekenis opgevat. In dit kortlopende onderzoek werd vervolgens, uit pragmatische overwegingen, gefocust op één variabele in het brede spectrum 'diversiteit', nl. etnisch-culturele diversiteit. Er werden op drie kunstmatig afgebakende niveaus gesprekken gevoerd: 1. Op het niveau van de koepelverenigingen (vertegenwoordigers van federaties van etnisch-culturele minderheden (hierna: ECM)), 2. Op het niveau van de zelforganisaties van ECM, 3. Op het niveau van het individu/de straat/het brede publiek. Omdat er tot dusver nog geen uitgebreide bevraging in het licht van ICE bij deze (brede) doelgroepen is uitgevoerd, is de gehanteerde methode experimenteel.[4] Gezien het beperkte tijdsbestek van het onderzoek heeft de bevraging niet als opzet representatief te zijn. Eerder dan als generaliseerbare eindbesluiten, zijn de onderstaande conclusies dan ook te begrijpen als interessante inzichten, suggesties en richtlijnen voor de verderzetting van dit onderzoekstraject.

## 3. RESULTATEN EN ANALYSES

**Troeven**: Hoewel de bevraagde actoren in het veld niet op de hoogte zijn van de gangbare ICE-terminologie, werd duidelijk dat ICE, in verschillende gedaanten, zowel bewust als onbewust alom aanwezig is onder de bevraagde doelgroepen en dat het door de meerderheid onder hen ook belangrijk wordt gevonden, zowel op een individueel/existentieel niveau als op een collectief/maatschappelijk niveau. Dat betekent dat er wel degelijk een draagvlak bestaat voor een ICE-werking bij deze groepen.

**Valkuilen**: Naast deze grote troef, heeft dit onderzoek ook heel wat valkuilen blootgelegd. Alle komen ze voort uit de huidige (te) grote afstand tussen de verwachtingen en de noden op het terrein en de huidige werking van de ICE-beleidspraktijk en -netwerken. Ten eerste bleek dat bij veel zelforganisaties van ECM de **grootste 'noden' van sociaal-economische, financiële en logistieke aard** zijn, en zich niet rechtstreeks situeren op het terrein van het 'borgen' van 'immaterieel erfgoed' om veeleer symbolische redenen. Ten tweede bleek dat de bestaande platformen en netwerken voor het borgen van immaterieel erfgoed zowel intellectueel als logistiek **té hoge drempels tot participatie** vormen voor de in dit onderzoek bevraagde actoren met ECM-achtergrond. Ten derde bleek dat erfgoedprojecten met ECM in het verleden soms op een **weinig gelijkwaardige basis** zijn voltrokken, waardoor er onder sommige gemeenschappen **een hoog wantrouwen** t.o.v. culturele erfgoedsector bestaat. Ten vierde dreigt een werking rond ICE van ECM **seggregatie en 'naast elkaar praten'** in afgesloten gemeenschappen verder in de hand te werken indien dit niet gepaard gaat met een grondige interculturele dialoog.

## 4. CONCLUSIES

Uit het onderzoek kwamen ook enkele strategieën naar voor om de bovenstaande valkuilen ten dele te helpen opvangen. Allen hebben ze tot doel de **'interculturele dialoog'** op een meer gelijkwaardige voet te bevorderen. Ten eerste bleek dat het, om ook in de toekomst beter de vinger aan de pols van de realiteit op het terrein te houden, nuttig kan zijn om **duurzame 'voelsprieten'** te installeren in de gemeenschappen met wie men wil

[3] *'Advies over de conceptnota 'Naar een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen'*, SARC, Sectorraad Kunsten en Erfgoed, 9 mei 2016, in: <https://cjsm.be/sarc/SR_ke/adviezen/20160509-advies-conceptnota-Cultureel-erfgoeddecreet.pdf>, p. 8.
[4] De gehanteerde richtinggevende vragenlijsten per kunstmatig afgebakend niveau zijn terug te vinden in de bijlage nr. 3 bij het eindrapport.

samenwerken. Dit kunnen leden van de gemeenschappen zelf zijn, of lokale buurtwerkers. Dit heeft als extra voordeel dat de afstand tussen gemeenschappen en het ICE-netwerk verkleind wordt, hetgeen de onderlinge toegankelijkheid en vertrouwsband kan verstevigen. Ten tweede bleek dat het, om de hoge participatiedrempels verder te verlagen, vruchtbaar kan zijn om de gemeenschappen zélf logistiek/praktisch te **empoweren in hun werking**. Dat kan door bv. ICT-lessen, fotografielessen, of workshops rond mondelinge geschiedenis, te helpen organiseren, omdat dit hen de kansen geeft zelf vertrouwd te geraken met de in de erfgoedsector courante technieken waartoe velen op dit moment geen toegang hebben en om, op die manier, zélf hun erfgoed te beschrijven en 'vast te leggen'. Ten derde bleek dat het, wanneer we echt over diversiteit willen spreken, nodig is om, als erfgoedsector, de gangbare ideeën over wat 'erfgoed' en wat een goede 'tentoonstelling' is te bevragen in gesprek met wat van onderop wordt aangereikt. Een manier om dat te doen is het **logistiek faciliteren van platformen** (bv. i.k.v. de erfgoeddag) **waarop mensen** (bv. mondeling) **duiding kunnen geven bij wat 'erfgoed' voor hen betekent**. Ten vierde bleek dat het, met het zicht op de uiteindelijke doelstelling van UNESCO om via een ICE-werking te bouwen aan een meer 'inclusieve' samenleving, zinvol is om ook **rechtstreekse dialoog te stimuleren tussen (erfgoed)gemeenschappen onderling**. Dat kan door bv. dialoogtafels te organiseren, zoals in het kader van het project Hallo Baby.

---

***Over de auteur**: Eline Mestdagh (°1993) is historica en is sinds oktober 2017 als doctoraatsstudente verbonden aan de vakgroep Geschiedenis van de Universiteit Gent. Tot haar interesses, die zich bevinden op het kruispunt van geschiedenis en antropologie, behoren publieksgeschiedenis en de populaire omgang met het verleden, historische cultuur, en herinneringsactivisme. Tussen mei en augustus 2017 was ze halftijds werkzaam als vrijwilligster en als jobstudente voor tapis plein vzw, waar ze onderzoek deed naar de receptie van en de noden en verwachtingen rond ICE-werkingen buiten de cultureel-erfgoedsector.*

# UITGEBREID RAPPORT

# I. Opzet en vraagstelling

## 1. Probleemstelling

1) Ontwikkeling van de ICE-kaders binnen UNESCO => bevat bepaalde instrumentalistische aannames en doelstellingen m.b.t. ICE in relatie tot 'diversiteit'
2) Vertaalslag van die algemene internationale conventie naar de Vlaamse context
3) Echter: **discrepantie** tussen theorie enerzijds, en praktijk anderzijds, wat betekent:
    - Theoretisch moet werken rond ICE tot een inclusievere samenleving en meer wederzijds begrip leiden, het moet helpen de diversiteit aan culturen wereldwijd te waarborgen, en het respect tussen die culturen onderling vergroten
    - In praktijk in Vlaanderen:
        - Werking rond ICE relatief homogeen 'Vlaams', grotendeels beperkt tot de 'usual suspects' (Vlaamse volkscultuur)
        - Gevaar voor het essentialistisch benaderen van 'andere' culturen bij gebrek aan echte interactie ermee (te veel top down?)
4) Daarom: werken aan een oplossing om die kloof tussen theorie en praktijk te overbruggen, en om ICE-werking beter te laten aansluiten op de 'nobele' ideeën uit de theorie
    - TEN EERSTE: THEORETISCHE UITDAGING
        - Erfgoedsector en in het bijzonder de sector rond ICE staat voor een enorme **theoretische uitdaging**
            - Hoe kan je praten over 'culturen' op niet-essentialistische wijze?
            - Hoe kan je praten over 'gemeenschappen' op hybride manier?
            - Is het hele vertrekpunt van ICE-werking zelfs niet gewoon absurd en zelfs schadelijk? (Doen we niet meer dan kwaad dan goed? Zouden we er beter niet gewoon 'af' blijven en alles z'n beloop laten gaan?)
        - Die theoretische uitdagingen zijn al meerdere malen geformuleerd, zowel binnen als buiten de sector + sommige delen van de sector zijn zich ook bewust van die problemen
        - (+ oplossingen daarin kan ik nu niet brengen, want
            - Ten eerste: theoretische oplossingen formuleren zou mij JAREN kosten
            - Ten tweede: met het gewoon opnieuw formuleren van dezelfde pijnpunten, draag ik niets constructief bij aan de vraag over hoe het anders moet)
    - TEN TWEEDE: PRAKTISCHE UITDAGING
        - Gezien het fundamentele bottom-up idee dat zo centraal staat in ICE-werking, betekent het inzetten op diversiteit en meerstemmigheid per definitie een **grotere 'participatie'** van die geledingen van de samenleving die actueel ontbreken in de sector.
        - De vraag is echter: is het beleid wel afgestemd op de noden van die geledingen? Is het niet een manifest top-down idee om participatie te verlangen, terwijl je datgene waarin je mensen wil laten participeren al veruit hebt geschreven zonder hun participatie in de eerste plaats?
        - Cf. **advies van SARC**: diversiteitsvraag is niet de vraag om de samenleving 'dichter' bij de ICE-werking te brengen, maar wel de vraag om, omgekeerd, de **ICE-werking dichter bij de samenleving** te brengen[5]

[5] *'Advies over de conceptnota 'Naar een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen'*, SARC, Sectorraad Kunsten en Erfgoed, 9 mei 2016, in: <https://cjsm.be/sarc/SR_ke/adviezen/20160509-advies-conceptnota-Cultureel-erfgoeddecreet.pdf>, pp. 8-9: "Ook immaterieel cultureel erfgoedwerking bestaat slechts bij gratie van praktijken in de samenleving. Het lijkt dus niet zozeer de samenleving die betrokken

- Daartoe moet de ICE-werking natuurlijk in de eerste plaats **weten welke noden** er zijn in die doelgroepen die momenteel buiten het regulier circuit vallen (échte DIALOOG vs. incorporatie minderheden in dominant kader)
- -> dit vereist een **zeer brede open veldbevraging buiten de erfgoedsector**, en een denkoefening rond de vertaalslag van die bevraging naar het beleid (= een heel lang proces)

5) Mijn kortstondige onderzoek kan in geen geval een antwoord geven op het theoretisch probleem dat hierboven is weergegeven, noch kan het tot sluitende conclusies of richtlijnen komen. Wat ik heb proberen doen, is een **aanzet te geven tot zo'n aftoetsende veldbevraging** buiten de sector. Op basis daarvan kom ik tot enkele voorzichtige overkoepelende beschouwingen en enkele suggesties voor de toekomst. Ik beperk mij in deze nota tot het formuleren van suggesties met betrekking tot de praktijk, in de hoop dat de ICE-werking daar op korte termijn iets aan zou kunnen hebben.

## 2. Doelstelling// te beantwoorden vragen

In het kader van de probleemstelling, focus ik mij op twee grote vragenclusters:

1) Welke zijn de **noden en verwachtingen** rond immaterieel cultureel erfgoed buiten de huidige erfgoedsector?

- Ten eerste: immaterieel cultureel erfgoed zelf:
  - Welke vormen van ICE zijn er op dit moment in Vlaanderen, die we over het hoofd zien/ niet in beeld hebben?
  - ( -> klassieke idee diversiteit: andere 'culturen' in bestaande kaders)
  - (Cf. bijlage nr. 2, mijn 'alternatieve' of 'aanvullende' Inventaris aan Immaterieel Cultureel Erfgoed in Vlaanderen)

- Ten tweede: type bewustzijn rond immaterieel cultureel erfgoed
  - Voelen de dragers van dat ICE ook de behoefte aan ondersteuning? Welk soort ondersteuning?
  - Is er reeds kennis over de bestaande ICE-kaders?
  - Hoe wordt er tegenaan gekeken?
  - (-> meer radicale dialoog-idee diversiteit: reflectie over bestaande kaders/voorbij 'interculturaliteit')

- Ten derde: koppeling van antwoorden op ten eerste en ten tweede in een vertaling naar het beleid:
  - Waar liggen er mogelijkheden en valkuilen voor ICE-werking in het empoweren van deze erfgoedgemeenschappen?
  - Breder (terugkoppeling naar vertrekpunt in probleemstelling): Waar liggen er mogelijkheden en valkuilen voor een werking rond diversiteit? (Inclusief de vraag: Willen de bevraagden wel op die manier empowered worden?)

2) Welke **methoden** zijn werkzaam en vruchtbaar voor het uitvoeren van een onderzoek naar dergelijke vragen? Welke minder of niet? (Methode als deel van de vraagstelling)

---

kan/moet worden bij de erfgoedwerking, maar veeleer omgekeerd: erfgoedwerkingen die aansluiting moeten maken met de samenleving."

## II. Methodologie

Om twee bovenstaande vragenclusters te beantwoorden: gedurende maanden juni t.e.m. augustus 2017: uitvoeren van een veldbevraging bij diverse actoren buiten traditionele erfgoedsector.

Op basis van de bestaande literatuur aangaande 'diversiteit' wordt 'diversiteit' hier in de breedst mogelijke betekenis opgevat: als iets polyvalent, bestaande uit verschillende met elkaar inter-agerende lagen, en vooral: voortdurend in evolutie.

Om pragmatische redenen focus ik mij in deze korte periode op slechts één variabele in het brede spectrum 'diversiteit', nl. etnisch-culturele diversiteit (inter- en extra-Europese immigratie).

Ik ga op drie kunstmatig afgebakende niveaus gesprekken voeren:

1. Op het niveau van de koepelverenigingen
2. Op het niveau van de zelforganisaties
3. Op het niveau van het individu/op de straat/het brede publiek

Omdat er tot dusver nog geen uitgebreide bevraging in het licht van ICE bij deze (brede) doelgroepen is uitgevoerd, is de gehanteerde methode experimenteel. In de bijlage nr. 3 bij deze nota zitten de richtinggevende vragenlijsten die ik heb gehanteerd tijdens mijn werk.

Twee absoluut noodzakelijke disclaimers bij alle conclusies in deze nota:

1) Methoden in de bevraging zijn voornamelijk experimenteel en berusten niet op reeds bestaande blauwdrukken. Gelukkig zit 'experimenteren' in het DNA van het 'labo' dat tapis plein vzw ook is als initiatiefnemer van dit onderzoek.
2) Bevraging kan niet representatief zijn, want vindt plaats in zeer beperkte tijdspanne. Het zal geen generaliseerbare conclusies opleveren, slechts enkele voorzichtige suggesties en richtlijnen voor de verderzetting van dit traject.

## III. Lijst van uiteindelijk bevraagde actoren

De algemene conclusies uiteengezet in deze korte nota zijn gebaseerd op mijn gesprekken tussen juni en augustus 2017, met de actoren hieronder opgelijst:

- Op het niveau dat ik '**de straat'** heb genoemd (= willekeurige individuen, voornamelijk jongeren, die ik op straat heb aangesproken):
    - Brussel, 21 juni 2017: jongeren St-Gillis
    - Gent, 22 juni 2017: jongeren aan het Rabot
    - Gent, 22 juni 2017: jongeren aan Ledeberg-plein en Benedictuspoort
    - Participatieve observatie op de familiebarbecue van Nigbo West-Flanders:
        - Kortrijk, 19 augustus 2017: Raphael (lid en aanwezige op de familie BBQ van Nigbo West-Flanders)
        - Kortrijk, 19 augustus 2017: Samuel (lid en aanwezige op de familie BBQ van Nigbo West-Flanders)
        - Kortrijk, 19 augustus 2017: Ozioma (lid en aanwezige op de familie BBQ van Nigbo West-Flanders)
        - Kortrijk, 19 augustus 2017: Josephine (lid en aanwezige op de familie BBQ van Nigbo West-Flanders)
        - Kortrijk, 19 augustus 2017: Kelechi (lid en aanwezige op de familie BBQ van Nigbo West-Flanders)

- Op het niveau dat ik '**de zelforganisaties'** heb genoemd (= organisaties en verenigingen van ECM)
    - Brugge, 30 juli 2017: gesprek met Lisset ('Lissy') Sosa Romero van Voz Latina
    - Kortrijk, 19 augustus 2017: gesprek met Otisi Onwuka van Nigbo West-Flanders

- Op het niveau dat ik '**kaders**' heb genoemd (= mensen/organisaties reeds relatief vertrouwd met ICE-netwerk en die zich tussen de ECM-organisaties en het beleid bevinden):
    - Gent, 4 juli 2017, gesprek met Yilmaz Kocak (De Centrale)
    - Brussel, 5 juli 2017, gesprek met Kim Janssens en Mathieu Charles (Minderhedenforum)
    - Gent, 19 juli 2017, gesprek met Tina De Gendt (onafhankelijk)
    - Brugge, 16 augustus 2017, gesprek met Tine Dessein (FMDO)

Gezien de korte duur van dit werk en zijn ongelukkige situering tijdens de zomermaanden, is deze lijst beperkt.

Een zeer breed schematisch overzicht van de uitkomsten van mijn gesprekken met bovenstaande actoren is terug te vinden in de bijlage nr. 1.

# IV. Conclusies

## 1. Hoe is het gesteld met de kennis van de respondenten over 'ICE'?

### *Gebrek aan kennis en bewustzijn over de bestaande terminologie en begrippenkaders*

- Het is een grote uitdaging om met de 'brede' samenleving over ICE te praten, omdat niemand kennis heeft van de begrippenkaders en omdat slechts weinigen echt bewust nadenken of stilstaan bij de eigen ICE-praktijk.
- Kennis en bewustzijn sterk afhankelijk van wie bevraagd wordt:
    - Mensen in de kaderfuncties zijn over het algemeen goed op de hoogte
        - Hierbij moet echter wel de kanttekening gemaakt worden dat het eeuwige probleem, m.n. de verwarring van veel mensen over het verschil tussen 'ICE' en mondelinge geschiedenis, nog steeds sterk aanwezig is. Dat bleek vooral bij Tina De Gendt en bij Yilmaz Kocak. (Die laatste uitte bijvoorbeeld veel belang te hechten aan het borgen van ICE, omdat dit volgens hem een manier was om getuigenissen te verzamelen over nog on-vertelde geschiedenissen.).
    - Mensen in de zelforganisaties en op de straat zijn niet op de hoogte
- Aan het begin van mijn veldbevraging liet ik jongeren daarom, bij wijze van test, de vragen beantwoorden wat 'erfgoed' betekent, of wat het voor hen is/zou kunnen zijn (en daarbij dus ook: wat 'immaterieel cultureel erfgoed' zou kunnen zijn). De meest memorabele uitspraak uit die gesprekjes is deze van een twaalfjarige jongen die in Ledeberg met zijn vrienden aan het voetballen was: "Erfgoed… Dat is iets 'goed' dat je hebt geërfd, en omdat het 'goed' is, blijf je het houden." Zijn vriendjes knikten. "Slechtgoed", zo voegde hij er na enige overpeinzing nog aan toe, "willen we niet bewaren." => een zeer kinderlijke maar wel zeer treffende omschrijving van wat 'erfgoed' voor velen eigenlijk is: het is iets 'goed' waarop we trots zijn, en waarvan we willen dat anderen het zien.

### *Gebrek aan kennis over het bestaande ICE-netwerk en over de activiteiten daarbinnen*

- Het is heel duidelijk dat ICE-werking en het ICE-netwerk in het algemeen **nauwelijks bekendheid** hebben bij de mensen die ik bevraagd heb de voorbije maanden.
- Het is ook duidelijk dat ICE-werking op dit moment **moeilijk toegankelijk** is voor leden van de gemeenschappen die ik sprak. Mensen vinden zelf de weg niet. Dat ligt aan een aantal verschillende zaken:
    - <u>Taalproblematiek:</u> Niet iedereen spreekt even vlot Nederlands. Dit zorgt voor een soort isolatie, waarbij gemeenschappen op zichzelf dreigen terug te plooien en moeite hebben netwerken aan te spreken die daarbuiten vallen.
    - <u>Sociale problematiek:</u> Een ander probleem dat verschillende mensen die ik sprak uitten, is het gebrek aan een goede job of aan een goede opleiding (vaak ook net door die taalproblematiek). Dit dreigt dan weer tot een soort sociaal isolement te leiden, waarbij mensen vnl. wakker liggen van de zoektocht naar een stabiel inkomen, en waardoor mensen o.m. ook niet vertrouwd zijn met administratieve structuren of met bv. de erfgoedsector.[6]

[6] Hierbij moet worden opgemerkt dat dit, waarschijnlijk, sterk verschilt afhankelijk van de generatie migranten. Zoals uit het gesprek met Tina De Gendt over Turkse migratie bleek, is het vooral de eerste generatie migranten die enorme moeite heeft zich te 'integreren' en stabiele levensomstandigheden (job, huis, Nederlands kennen) uit te bouwen. Pas wanneer aan die eerste voorwaarden min of meer voldaan is, formuleren tweede of derde generatie migranten een nood tot meer toenadering tot bv. erfgoedorganisaties. Misschien omdat

- Digitale ongeletterdheid[7]: iets dat ik zelf heb mogen ervaren tijdens mijn moeizame e-mailgesprekken, en dat tevens door Tine Dessein van FMDO werd aangehaald, is dat de digitale geletterdheid van een aantal mensen in de zelforganisaties zwak is. Platformen zoals *#ikschrijfgeschiedenis* slagen er daarom onvoldoende in om alle groepen te bereiken.[8]
- Wantrouwen: Iets dat vooral door Tina De Gendt en Yilmaz Kocak sterk werd benadrukt, is dat er vandaag een enorm wantrouwen bestaat bij gemeenschappen in Vlaanderen met ECM-achtergrond (zij hadden het dan vnl. over de Turkse gemeenschappen) t.o.v. academici, journalisten en ook erfgoedwerkers. Het FMDO bevestigde dit. Vaak verlenen gemeenschappen hun medewerking, en wordt 'hun' verhaal achteraf op een manier tentoongesteld die onrecht doet aan de betekenis die de gemeenschappen er zélf aan geven. Hoewel de werking rond ICE precies dit soort 'appropriatie' van culturen en gebruiken wil tegengaan (gearticuleerd in één van de basisopvattingen dat ICE en de aanduidingen ervan van onderuit moeten komen), moet ze er rekening mee houden dat dit wantrouwen bestaat en dat het uitbouwen van vertrouwensbanden daarom niet altijd even vlot zal verlopen.
- Geografische afstand: Omdat er geen directe aanspreekpunten zijn in de wijken zelf, waar mensen met ECM-achtergrond bijeenkomen en waar het ICE in hun midden plaatsvindt, zullen weinig mensen de stap zetten naar ICE-werking. (dit hangt ook samen met de vaststelling dat veel zelforganisaties neigen terug te plooien op de eigen gemeenschap, en met het wantrouwen tegenover mensen die hen vanaf buiten benaderen)
- 'Intellectuele' afstand: Door de combinatie van o.m. de taalproblematiek, de geografische afstand, met daarbij ook de beschreven sociale problematiek in sommige gevallen, begrijpen veel mensen niet waar ICE-werking voor staat, zien ze het belang er niet van in. In het verband met de woonwagenbewoners, vertelde Kim Janssens van het minderhedenforum dat het heel veel moeite, tijd, geduld en energie heeft gekost om aan de gemeenschap uit te leggen welke voordelen ze mogelijks kon halen uit een werking rond 'hun cultuur' (cf. ook verder: nodig om zelf ook te 'participeren').

## *Immaterieel cultureel erfgoed wel alom tegenwoordig én belangrijk bevonden*

- Ondanks het gebrek aan kennis en bewustzijn over de termen die door het beleid en het werkveld gebruikt worden, is het wèl heel erg duidelijk dat immaterieel cultureel erfgoed enorm aanwezig is:
  - Bij de respondenten op **straat** is dit vaker **onbewust** en kost het meer moeite om het naar boven te krijgen.
  - Bij de **zelforganisaties** valt echter op dat het **ook vaak bewust** zo wordt aangeduid als zijnde 'dit is onze cultuur' en dat ze het **ook sterk gaan uitdragen** naar buiten toe (ze willen dat het gezien wordt; cf. de kinderlijke opmerking over erfgoed als iets waarop we 'trots' zijn hierboven).
    - Bv. Op de website van Igbo West-Flanders schrijft de organisatie heel expliciet dat ze wil dat andere mensen de 'Igbo' cultuur zien en beter begrijpen.[9] Na afloop van mijn

---

ze dan ook mondiger worden (terwijl eerste generatie vnl. geacht wordt 'dankbaar' te zijn)? De legitieme vraag is uiteraard of een werking rond het erfgoed niet kan helpen timmeren aan net het uitbouwen van die stabiele levensomstandigheden. Ik denk persoonlijk dat daar zeker potentieel in zit (cf. gesprek met Lissy).

[7] Dit vormde ook een probleem op het moment dat ik de foto's van de Igbo wilde doorsturen via WeTransfer: veel mensen wisten niet hoe ze dit dienden te gebruiken en dachten daardoor dat ik de foto's gewoon NIET had doorgestuurd.

[8] Toen Tine Dessein de postkaartjes van *#ikschrijfgeschiedenis* zag (waarover ik verkondigde dat ik ze uitdeelde aan de verenigingen), zei ze meteen "Oei, dit zullen veel mensen niet begrijpen." Het bereiken van meer en diverse doelgroepen, zal daarom misschien ook een andere aanpak (bv. zelf participeren in de activiteiten, cf. laatste stuk in deze nota, bij conclusies) vragen, of gecombineerd moeten worden met actieve digitale begeleiding.

[9] Letterlijk: "De vereniging Ndigbo West-Flanders wil het culturele erfgoed van de Ndigbo, een Nigeriaanse volksgroep levendig houden. Daarvoor organiseren zij socioculturele activiteiten die de Ndigbo-cultuur promoten. Zij willen hun cultuur ook kenbaar maken en delen met de Belgische bevolking. De opbrengst van deze activiteiten gaat naar ontwikkelingsprojecten in Nigeria." Zie: http://ndigbowestflanders.brugseverenigingen.be/

veldwerk bij Nigbo West Flanders op zaterdag 19 augustus, vroeg Otisi Onwuka mij letterlijk of ik geen tekst wilde schrijven over hoe geweldig de Igbo-taal is, en hoe lekker de traditionele yams. De foto's die ik toen nam, wilde hij integraal op de website plaatsen omdat hij wilde dat andere mensen hun "cultuur" zouden "bewonderen".

- Nigbo West-Flanders organiseert ook heel actief Igbo-taallessen voor de kinderen van de leden van vereniging omdat ze bang zijn dat die 'traditionele taal' anders zal verdwijnen.

- Over de vormen waarin dit aanwezig is, hebben mensen mij veel verschillende en uiteenlopende zaken aangeduid als gewoonten, talen, gebruiken, tradities, kennis of vakkennis, die voor hen zelf belangrijk is en waarvan ze willen dat het blijft verder bestaan (= hetgeen 'erfgoed' uiteindelijk is). Om de diversiteit van die antwoorden te illustreren, heb ik ze allemaal opgesomd in wat ik een **'alternatieve' Inventaris** aan Immaterieel Cultureel Erfgoed in Vlaanderen heb genoemd. Cf. bijlage nr. 2.

## *Aangeduide immaterieel cultureel erfgoed past niet altijd binnen de bestaande 5 domeinen*

- Hoewel in mijn gesprekjes over immaterieel cultureel erfgoed doorgaans opnieuw de 'usual suspects' aan het licht kwamen (de volksfeesten, cf. bijlage nr. 2), gaven sommige mensen ook meer verrassende antwoorden. Die verrassende antwoorden kwamen er pas na lang polsen en doorvragen en na vragen die meer gericht waren op de migratiegeschiedenis en de biografie van de respondenten (cf. puntje V. over mijn methode).
- Vrijwel alle jongeren wezen op **sporten** zoals voetbal, basketbal en boksen als activiteiten die, op een onbewust niveau, cruciaal waren voor hun identiteitsontwikkeling.
  - => Dit impliceert, naar mijn mening, de noodzaak aan op zijn minst een denkoefening over waar 'sport' eventueel past in de vijf domeinen van ICE.
- Eén van de jongeren in Ledeberg haalde 'emoji' en het gebruik daarvan onder zijn vrienden aan als een gebruik/gewoonte/traditie/vorm van kennis dat voor hem de 'mensheid' representeerde.
  - => Misschien wat ver gezocht, maar kunnen **teken-talen en symbolen** vormen zijn van ICE?
- Opvallend vond ik het ook hoe een aantal respondenten, bv. als antwoord op mijn vragen over wat ze het meeste misten uit hun moederland, of welke gebruiken ze wilden verderzetten hier, wezen in de richting van **een soort algehele mentaliteit en houding**, eerder dan een zeer concrete afgelijnde praktijk. Lissy zei dat ze de 'Mexicaanse omgang met tijd' mist. In Mexico, vertelde ze, heeft niemand een uurwerk, komt iedereen overal te laat, en mag je van geluk spreken als de bus effectief komt opdagen. Hier leeft iedereen heel erg gepland. Ze vond dat erg storend en zei dat dit het haar bemoeilijkte om zich hier echt thuis te voelen. Ze vermeldde ook dat ze vond dat mensen in Mexico doorgaans veel opener en socialer zijn, terwijl iedereen hier erg gereserveerd en individualistisch is. Hierbij aansluitend wezen zowel Romero, de jongeren op de straat, als de Igbo-mensen op de **andere soort definiëring van 'familie'** in Vlaanderen en in België. Familiebanden waren bij hen veel dichter en uitgebreider (bv. inwonende grootmoeders). Een verre aangetrouwde neef wordt in Mexico behandeld als een eigen zoon, terwijl die hier slechts een verre kennis zou zijn, zo stelde Lissy. Ook dit vond ze een uiting van het gereserveerde en individuele leven in Vlaanderen.
  - => Dit deed bij mij de vraag ontstaan of er ruimte kan zijn voor zoiets als sociaal gedrag, tijdsbesef of algehele levensvisie in de ICE-kaders.

## *De redenen waarom de respondenten ICE belangrijk vinden (of net niet)*

- De meerderheid van de mensen die ik sprak vonden het blijven doorgeven van die zaken die zij als ICE (zij het niet onder die naam, cf. hierboven) identificeerden wel degelijk heel erg belangrijk. Een overzicht van de redenen die daarvoor werden aangehaald:
    - Op het individuele/existentiële niveau:
        - Zowel de kinderen op straat als de leden van de zelforganisaties hadden het over **'zich thuisvoelen'** in hun nieuwe woonland, en het belang van het blijven beoefenen van bepaalde praktijken om dit mogelijk te maken.
        - Daarbij aansluitend is duidelijk dat ICE voor de mensen die ik sprak belangrijk is om voor zichzelf te kunnen **definiëren wie ze zijn, waar ze vandaan komen, en waar ze naartoe gaan**. Op de barbecue van de Igbo-vereniging in Kortrijk sprak ik bijvoorbeeld een lange tijd met Kelechi, een 34-jarige vrouw met Igbo-achtergrond die nog maar vier maanden in België verbleef. Na ons kort gesprekje over de Igbo-taal, had zij het herhaaldelijk over het belang van **het kennen van de eigen 'roots'** als een houvast om te weten wie je bent.
    - Op het collectieve/sociale(verbindende/verdelende) niveau:
        - Voor de **jongeren op de straat** was het voorbestaan van het ICE dat ze identificeerden niet alleen belangrijk voor henzelf, maar ook omdat het een manier was om **vriendschappen te smeden en te onderhouden** (door samen hiphop te maken, door samen dezelfde baggy hiphop broeken te dragen[10], door samen te voetballen, etc.), en om **families bij elkaar te houden**. Eén van de jongeren aan het Rabot vond de Iftar in het bijzonder belangrijk omdat "iedereen dan samen is" en omdat dat "oma blij maakt". Hieruit blijkt enorm het theoretisch al lang en uitvoerig beschreven **gemeenschapsvormende karakter** van ICE.[11]
        - Voor de **zelforganisaties** was het blijven voortbestaan van het ICE daarnaast ook van een groot **emancipatorisch belang**:
            - Interessant in mijn gesprek met Lissy was hoe ze beschreef dat ze het 'beu' was dat iedereen 'Mexico' en 'Mexicaanse cultuur' altijd maar bleef associëren met de stereotiepe taco's, of, nog erger, met gevaarlijke drugsbendes (cf. ook het negatieve reisadvies van de Belgische buitenlandse zaken). Het in België blijven uitvoeren en organiseren van enkele Mexicaanse tradities, en het daarover breed communiceren met een publiek (bijvoorbeeld op de erfgoeddag), was voor haar een manier om **de beeldvorming over 'haar' cultuur in eigen handen te nemen**. Op die manier streed ze **tegen stereotypering**.[12][13]

[10] 'Herkenning' van jezelf (want jij identificeert je al op individueel niveau met die 'cultuur') in een ander als een basis van vriendschap.
[11] Bedenking. Dit is wel enorm gefocust op de 'eigen' groep. Belang van familiale verbanden -> sterk gericht op eigen gemeenschap/ ICE vooral **intern bindmiddel** (risico op net meer segregatie indien niet op juiste manier dialoog op gang wordt getrokken; cf. verder)

[13] Hierbij wil ik nog twee theoretische bedenkingen maken. **Ten eerste**: het is geweten uit de kritische antropologie, kritische theorie en aanverwante disciplines dat stereotypering, als een vorm van 'culturele onderdrukking' (want iemand anders gaat voor jou bepalen wat jouw 'cultuur' is, en hoe dit in beeld komt) hand in hand gaat met economische onderdrukking. De beeldvorming over datgene waar je je mee identificeert zélf in handen nemen, kan empowerend zijn omdat je op die manier bestaande stereotypen kan bevechten, en dit dan weer gevolgen kan hebben op een economisch niveau (bv. minder te maken krijgen met onderhuids racisme en op die manier sneller aan job komen). Twee zeer waardevolle en inspirerende academische teksten over het emancipatorische belang van het bevechten van 'culturele dominantie', en over de linken met economische ongelijkheid, zijn: 1) **TAYLOR (C.). "The politics of recognition." In: GUTMAN (G.), TAYLOR (C.) et al., eds. *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton, Princeton University Press, 1994, pp. 25-73.** En 2) **FRASER (N.). "From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a 'Post-Socialist' Age." In: *New Left Review*, 212 (1995), 1, pp. 68-93**. **Ten tweede**: het zelf in handen nemen van de eigen beeldvorming is ook niet zonder gevaar. De kans bestaat dat je de bestaande stereotypen net gaat versterken in de ogen van de 'anderen', en dat ze jou dus net *niet* beter gaan begrijpen, maar dat ze enkel hun eigen beeld over jou bevestigd zullen zien. Dit is, vind ik, een zeer reëel gevaar in het werken rond ICE met mensen met ECM-achtergrond in het huidige werkveld (omdat er nu heel ongelijke machtsverhoudingen zijn). Het is ook, denk ik, wat Rik Pinxten bedoelt wanneer hij zegt dat hij betwijfelt of werken rond ICE écht wel kan bijdragen aan meer wederzijds begrip of aan een meer inclusieve samenleving. Precies

- De mensen van NIgbo West-Flanders vonden het van groot belang om elk van de kinderen van de leden van de vereniging taallessen Igbo te geven. Omdat de kinderen hier in België meer gebruik maken van het Engels en van het Nederlands, vreest de oudere generatie dat de traditionele Igbo-taal verloren gaat. Het proberen levend houden van die taal in België was voor de mensen die ik sprak vooral **politiek erg belangrijk**, omdat het gaat om een taal, en een gemeenschap, die in het moederland Nigeria onderdrukt wordt. In het oosten van Nigeria worden de Igbo verplicht om Engels aan te leren, en is de taal van de Igbo niet officieel erkend.[14]
- Dit brengt mij bij nog een andere (opvallende, vond ik) bemerking in dit verband. De verenigingen vinden het proberen doorgeven en tonen van ICE in België niet alleen belangrijk voor de migrantengemeenschappen in België, maar ook voor **de situatie in het moederland**. Zowel Lissy als Otisi uitten de wens dat, eenmaal dat mensen in België zullen "zien hoe geweldig hun cultuur" is, ze zich misschien ook meer bereid zullen tonen om over de brug te komen met steun in ontwikkelingsprojecten in het moederland. Dit toont, volgens mij, opnieuw hoe sterk acties rond ICE, maar ook rond erfgoed in het algemeen, ingebed zitten in bredere vraagstukken over (globale) (on)gelijkheid.

- Slechts een kleine minderheid (twee mensen op de BBQ) gaven aan niet echt wakker te liggen van of hun kinderen nu wel of niet nog een bepaalde manier yam bereiden. Het is voor mij moeilijk om hiervoor een duidelijke reden te formuleren, omdat ik weinig mensen heb gesproken, en omdat ik niet de kans had om hier ver op door te vragen. Eén meisje, Ozioma, zei dat ze het veel belangrijker vond dat haar kinderen Nederlands leren, goed studeren, en aan werk geraken, en dat het **'vastzitten'/'blijven hangen' aan tradities** uit Nigeria dat mogelijks kan belemmeren.

## 2. Wat zijn de noden en verwachtingen van de respondenten met betrekking tot een werking rond ICE?

### *Zeker een groot potentieel draagvlak en grote bereidwilligheid voor werking rond ICE*

- Los van of de diverse mensen die ik sprak nu wel of niet op de hoogte zijn van wat 'ICE' theoretisch betekent en van hoe daar op beleidsniveau over wordt nagedacht, zie ik dat er algemeen wel enige 'nood' bestaat om geholpen te worden in het 'borgen' van het ICE dat ze meedragen. De wijze waarop bijvoorbeeld Voz Latina en NIgbo West-Flanders bezig zijn met het uitdragen van tradities die voor hen van belang zijn (cf. hierboven) zijn daar al een goede indicatie van.
- Mensen uit de **kaders** merken op dat er zich, binnen de organisaties van ECM, de laatste jaren een grotere aandacht ontwikkelt voor hun (immaterieel) cultureel erfgoed en voor de wijze waarop dit wel of niet zichtbaar is in de bredere samenleving. In het bijzonder het Minderhedenforum verwees

---

omdat culturele ongelijkheid (niet elke culturele praktijk wordt met evenveel begrip en respect benaderd) en economische (inkomens-) ongelijkheid zo enorm met elkaar zijn verweven, zal het werken aan een meer inclusieve samenleving op de twee sporen tegelijk moeten gebeuren. Voor mij betekent dat: geef mensen met ECM-achtergrond meer publieke 'spreek' (in elke zin van het woord) -ruimte zodat ze zelf KUNNEN de stereotypen bevechten (en de kans krijgen gehoord en gezien te worden), door hen ook sociaaleconomisch en politiek te empoweren: ondersteuning bij leren van het Nederlands, politieke vertegenwoordiging, ondersteuning bij zoeken naar werk en huisvestiging, etc. Zolang dit soort van sociaaleconomische achterstand niet wordt aangepakt, zal het, denk ik, moeilijk blijven om op een echt 'gelijkwaardige' basis met elkaar in gesprek te gaan, en dan zal de beeldvorming van de ene de andere blijven domineren.

[14] Zie gesprekje met Samuel

tijdens ons gesprek naar diverse voorbeelden van erfgoedprojecten waarbij ECM waren betrokken, en stelde vast dat er een zeer **groot animo** was bij federaties en verenigingen van ECM in België om aan die projecten mee te werken. Heel veel verenigingen zijn reeds op eigen houtje bezig met het verzamelen van documentatiegegevens over bepaalde sociale en culturele praktijken die zij belangrijk vinden en delen dit met elkaar via Facebookpagina's. Ook Yilmaz Kocak van De Centrale benadrukte eveneens hoe veel mensen uit de Turkse gemeenschappen in Gent het **steeds belangrijker beginnen vinden** dat 'verhalen' (hier verwart hij enigszins met mondelinge geschiedenis) worden bewaard, en vooral: dat ze worden gehoord en gezien.

- Bij de mensen die ik sprak uit de **zelforganisaties** was een **groot enthousiasme** aanwezig over potentiële hulp bij het helpen voortbestaan, documenteren, en vooral: beter zichtbaar maken van hun (immateriële) erfgoed (cf. ook hierboven, over hoe ze het als een vorm van emancipatie begrijpen dat 'andere' mensen 'hun cultuur' beter leren kennen). Bij Voz Latina waren ze zelfs zo enthousiast dat ik enkele dagen na mijn gesprek met Lissy (over vnl. 'Mexciaans' ICE in Vlaanderen) spontane mailtjes kreeg van anderen uit de werking met de vraag of ik niet ook eens wou komen luisteren naar verhalen over Braziliaanse tradities.

## *Echter tegelijk ook heel andere, en best wel hoge, verwachtingen*

***Vraag naar juridische erkenning***

- Als ik stel dat er een enthousiasme voor 'hulp' aanwezig is, dan gaat dit wel over een heel specifiek soort hulp. De mensen die ik sprak zijn over het algemeen niet zo geïnteresseerd in instrumenten zoals de Inventaris, en ook het eraan verbonden idee van een soort 'symbolische' erkenning zegt hen niet zo veel. Bij het Minderhedenforum vertelde Kim Janssens bijvoorbeeld hoe moeilijk het was om, tijdens het project met de woonwagenbewoners, de leden van de gemeenschap te overtuigen van het belang van het project. Dat had er veel mee te maken dat de woonwagenbewoners, meer nog dan eender welke vorm van 'symbolische' erkenning of eender welk soort administratieve aanvaarding van 'hun cultuur' als zijnde al dan niet ICE in Vlaanderen, nood hadden, en nog hebben, aan **juridische instrumenten** en aan **financiële ondersteuning** om het voortbestaan van hun specifieke levenswijze mogelijk te maken. Mensen die in woonwagens wonen, en die door de ene gemeente na de andere worden weggestuurd, hebben er niet zo veel aan als 'hun cultuur' op een of andere Inventaris staat als dit hen geen instrumenten oplevert om hun levenswijze juridisch bij die gemeenten af te dwingen. Het zal voor de ICE-werking in de toekomst een enorme uitdaging zijn om aan mensen zoals in deze casus de woonwagenbewoners duidelijk te maken dat een documentatie van hun levenswijze/gewoonten/tradities en de organisatie van publieksmomenten errond, een eerste stap kan betekenen in de richting van meer maatschappelijk begrip ervoor (en daarbij op termijn eventueel ook een juridische erkenning of een financiële ondersteuning).[15]

***Vraag naar financiële ondersteuning***

- Volledige in dezelfde lijn moet hier gezegd worden dat een steeds terugkerende vraag, en een steeds opnieuw geformuleerde nood, deze van het geld is. Een terugkerend gegeven in mijn gesprekken met mensen uit de zelforganisaties (en iets dat ook sterk naar voor kwam in mijn gesprek met Tine van FMDO) is dat de organisaties kampen met een enorm gebrek aan financiële middelen. Omdat veel

[15] Overigens zal het ook nog een enorme uitdaging zijn om er effectief voor te zorgen dat een documentatie, een publicatie op een lijst of een publieksmoment in de realiteit ook echt een breder maatschappelijk 'begrip' teweeg kan brengen. Zoals Rik Pinxten in zijn kritische tekst in de thema-uitgave rond ICE & Diversiteit van Volkskunde dat nogal treffend beschrijft, is het niet noodzakelijk zo dat de interactie met een 'andere' cultuur ook tot een beter begrip ervan leidt. Om een echt begrip en een echt wederzijds respect te bekomen, moeten ook de machtsverhoudingen mee, en moet er een écht gelijkwaardige dialoog op gang worden getrokken (cf. meer in detail bij mijn puntje 3. met de kritiek van Tina De Gendt, en puntje 4. met mogelijke suggesties voor de toekomst zoals de dialoogkoffer van Sarah Kaerts.)

leden in die organisaties vaak ook nog eens tot sociaal zwakkere groepen behoren (cf. hierboven bij 'sociale problematiek'), belemmert dit hen in het goed ontplooien van hun activiteiten, het uitbouwen van netwerk, het voeren van 'promo' voor hun activiteiten en ga zo maar door. De werkingen zijn ook enorm afhankelijk van individuele vrijwilligers, en die hebben niet altijd de tijd om energie te steken in bijvoorbeeld een gesprek met mij, laat staan het opzetten van een traject rond hun ICE, wanneer daar niet iets financieel tegenover staat. Ik kreeg de indruk dat sommigen (vnl. bij de Igbo) het aanvoelden alsof ik iets van 'hen' kwam halen, zonder iets terug te geven. Het zal daarom moeilijk zijn om duidelijk te maken dat zij wel degelijk kunnen winnen bij het investeren van tijd in gesprekken of in samenwerking met erfgoedorganisaties.

***Vraag naar logistieke ondersteuning***

- Gebrek aan **publieke ruimten** waar ze hun tradities kunnen uitoefenen
    - Voor de jongeren op straat: ruimte waar voetbal of basketbal kan worden gespeeld
    - Voor Voz Latina en Nigbo West-Flanders: ruimten waar bv. de Posadas kan worden gehouden of waar de taallessen kunnen plaatsvinden
- Gebrek aan (opnieuw) **financiële middelen** om dergelijke ruimten te huren
    - Brugse Magdalenakerk en YOT vzw worden hier dankbaar genoemd als partners die deze leemte helpen opvullen
- (Bij de Nepalese gemeenschap) gebrek aan het juiste **specifieke materiaal vereist** om de traditie te kunnen uitvoeren zoals dat traditioneel moet (aldus Tine Dessein, zie verslag)

***Vraag naar ondersteuning in uitbouw van platformen om gehoord en gezien te worden***

- Zoals beschreven hierboven is ICE in de eerste plaats iets waarop mensen 'trots' (kunnen) zijn, en vinden de bevraagde verenigingen het ook nodig/belangrijk dat andere mensen buiten hun eigen gemeenschappen (ongeacht hoe zij die definiëren/afbakenen) het ICE zien. Om zeer uiteenlopende redenen – die overigens vaak verbonden zijn met de hierboven beschreven problematiek van de digitale ongeletterdheid en soms sociale isolatie – slagen de dragers van het ICE en de verenigingen erachter er echter niet in om mensen buiten hun eigen kennissenkring, laat staan een breed publiek, echt te bereiken. Enkele voorbeelden:
    - De jongeren in St-Gillis die de cultuur rond hiphop (muziek) aanduidden als een belangrijke traditie die het verderzetten waard is en die belangrijke emancipatorische kwaliteiten heeft, gaven aan graag hulp te krijgen in het uitbouwen van platformen om **zichzelf en de kunstvormen die ze maken meer kenbaar te maken**. Ze verspreiden wel zaken via de klassieke sociale media, maar dit vinden ze onvoldoende.
    - Lissy was heel erg enthousiast over de deelname van Voz Latina aan de erfgoeddag, net omdat dit haar hielp met het uitbouwen van een netwerk van mensen buiten haar eigen klassieke kennissenkring en omdat het haar ideeën gaf om zelf aan de slag te gaan met bepaalde communicatietechnieken naar het publiek toe. Het zeer **actief betrekken van zelfverenigingen bij de erfgoeddag** lijkt me dus een goede eerste manier om tegemoet te komen aan die nood aan platformen.
- Enkele kaders (o.a. FMD0) zijn wel reeds begonnen met het uitbouwen van digitale platformen waarlangs een breder publiek op de hoogte kan worden gesteld van de (culturele erfgoed-) activiteiten van verenigingen van mensen met een ECM-achtergrond. Afgaande op de nood aan zo'n digitale platformen (en aan concrete praktische opleidingen om de verenigingen het zelf aanmaken van zo'n platformen aan te leren) die ik gehoord heb tijdens mijn gesprekken, denk ik dat dat een heel

erg goede zaak is.[16] Enkele voorbeelden (die ook goed kunnen zijn voor de ICE-werking om zelf op te volgen wat er allemaal reilt en zeilt onder de verenigingen):

- (voor Brusselse regio): http://scan4diversity.be/
- (voor Brugge): http://dehelewereldinbrugge.be/

## 3. Welke zijn de voornaamste valkuilen?

Hoewel mensen uit de kaders met stelligheid de nood van een werking rond het ICE bij ECM bevestigen en het bestaan van een mogelijk draagvlak daarvoor bij de ECM beamen, formuleren ze ook een aantal zeer grote bezorgdheden. Over of een werking rond ICE bij ECM überhaupt kan bijdragen aan de 'integratie', 'het wederzijds begrip', de 'interculturele dialoog' en de 'sociale cohesie' waarmee immaterieel cultureel erfgoed in de theorie zo vaak in verband wordt gebracht, bestaat zeer grote scepsis. Zoals reeds van bij het begin van mijn aanstelling duidelijk was, is dit een bijzonder complex en diep theoretisch debat. Omdat ik over onvoldoende tijd en ruimte beschik om mijn gedachten hierover voldoende te funderen en te ordenen en omdat mij op het hart gedrukt is dat ik hier voornamelijk iets moet schrijven dat de ICE-werking in de nabije toekomst vooruit kan helpen, heb ik ervoor gekozen het theoretische literatuurgedeelte voorlopig buiten beschouwing te laten. Ik beperk mij hieronder daarom tot het louter zo helder en zo praktisch mogelijk formuleren van enkele concrete potentiële valkuilen in het werken met ECM, met het oog op het verkrijgen van een 'diversere' ICE-werking dan deze die Vlaanderen vandaag de dag kent.

### *Het argument dat er wel 'dringender' problemen zijn*

- Een terugkerende bedenking, die ik voornamelijk bij de kaders heb gehoord, is de vraag of het, wanneer we écht willen werken aan een meer inclusieve samenleving met meer wederzijds begrip, wel zin heeft om zoveel energie en tijd te steken in een werking rond het ICE van mensen met een ECM-achtergrond. Dit omdat sommige mensen in de verenigen veel meer vragen (zie boven), andere verwachtingen hebben, er zelf veel tijd en energie in zullen moeten steken en zelf niet altijd goed begrijpen waarom precies.
- Net omdat er voor veel mensen effectief veel dringender problemen zijn (Nederlands leren, een job en een betaalbare woning vinden, etc. (cf. hierboven bij sociale problematiek)), is het moeilijk om hen te overtuigen van een mogelijk belang van een werking rond ICE zonder in een instrumentalistische logica te vervallen (gewoon de losstaande 'symbolische' waarde wordt niet direct begrepen).[17]

### *'Gebruiken' van mensen/culturen zonder iets terug te geven*

- Uit mijn gesprekken met o.m. Tina De Gendt bleek dat het door groepen met etnisch-culturele minderheidsachtergrond (in haar geval: de Turkse gemeenschappen in Gent) als storend wordt ervaren dat zij geregeld de vraag krijgen mee te werken aan een bepaald erfgoedproject en vervolgens, na hun participatie, geconfronteerd worden met het gegeven dat 'hun' verhalen/erfgoed gewoon in een nieuwe context wordt geplaatst, waarbij het, voor hen, geweld wordt aangedaan.
- Tegelijk zit de (bredere) erfgoedsector ook met het probleem dat, omdat veel verenigingen, organisaties en musea 'diverser' willen gaan werken (en dat doorgaans ook voornamelijk begrijpen in termen van 'zichtbaarheid'), nogal wat etnisch-culturele minderheidsorganisaties in dat verband

[16] Al voeg ik er wel graag nog de bedenking aan toe dat die platformen nog te vaak worden beheerd door tussenpersonen (zoals bv. Tine Dessein) en nog te weinig door de verenigingen zelf.

[17] Met instrumentalistische logica bedoel ik: een logica waarin het belang van ICE-werking direct wordt gekoppeld aan het een emancipatorische praktijk of aan het bouwen aan een meer inclusieve samenleving. (Het is natuurlijk ook wel zo dat de ICE-conventie er zélf een instrumentalistische logica op nahoudt.)

overbevraagd worden. Dit punt werd vooral door het Minderhedenforum en door Tine van het FMDO aangehaald. Op zich is dit niet echt een probleem. Het wordt echter wèl een probleem wanneer van deze organisaties stelselmatig verwacht wordt dat zij zich inzetten voor erfgoedorganisaties, in de naam van 'diversiteit', als de aanvankelijke machtsverhoudingen waarbinnen dit gebeurt niet wijzigen en als de organisaties zélf weinig tot niets uit de samenwerking kunnen halen.

- De valkuil die ik hier voor de ICE-werking tracht te identificeren is tweevoudig: ten eerste loopt de ICE-werking het risico dat ze, wanneer ze in de toekomst zelf samenwerkingen aangaat met etnisch-culturele minderheidsorganisaties, ook in een dergelijke en hoogstwaarschijnlijk ongewilde machtspositie terecht komt wanneer zij onvoldoende dialoog met de leden van de organisaties zelf faciliteert. Ten tweede is er ook het risico dat, alle intenties ten spijt, de geschiedenis van negatieve ervaringen bij de zelforganisaties (echter niet bij iedereen!) met eerdere erfgoedprojecten de bereidwilligheid bij deze organisaties om mee te werken heeft afgezwakt. In dat tweede geval zal het dus extra energie vergen om een vertrouwensband op te bouwen.

### *Naast elkaar blijven praten, in de plaats van met elkaar*

- Zoals ook de theoretische bemerkingen van Rik Pinxten aangeven is het, om tot een wezenlijke interculturele dialoog en tot een groter wederzijds begrip (een van de oorspronkelijke doelstellingen ICE-conventie) te komen, niet 'genoeg' om gewoon naar elkaars cultuur te 'kijken', omdat dan ook stereotypering kan blijven bestaan.[18]
- Daarom is ook alleen participatie aan de activiteiten van die andere groepen niet voldoende, zoals het voorbeeld van Tine van FMDO dat duidelijk aangaf. Zij sprak over een Nepalese groepering in Brugge die wel andere mensen (buiten de 'erfgoedgemeenschap' die in dit geval die Nepalees-Belgische groeperingen zou omvatten) uitnodigde om te participeren, maar vaststelde dat die er niet zo veel van begrepen omdat ze ten eerste onvoldoende op hoogte waren van de betekenis(sen) en achtergrond(en) van de activiteit en ten tweede ook de taal niet machtig waren en daardoor geen vragen konden stellen. Enkel de zichtbaarheid van ICE en de aanwezigheid van mensen 'buiten de erfgoedgemeenschap' tijdens ICE-activiteiten zijn niet voldoende om tot interculturele dialoog te komen.

## 4. Op welke manier kan de ICE-werking daaraan het beste tegemoet komen?

### *'Voelsprieten' in de wijken zelf + uitbouwen van een duurzaam netwerk*

- Suggestie van het Minderhedenforum: zelf werknemers dichter bij de mensen sturen, of: nauwere contacten onderhouden met buurtwerkers of sociaal werkers.
- Waarom?
    - Zo kan je beter de vinger aan de pols houden over wat er leeft
        - => maakt de kans kleiner dat je aannames vormt boven de hoofden van mensen
        - => maakt de kans groter dat je vertrouwd wordt door de groepen met wie wil werken
    - Zo ben je beter toegankelijk -> maakt de drempel om aangesproken te worden lager

- Daarbij aansluitend: verder vertrouwen winnen door netwerk uit te bouwen rond de verenigingen

[18] R. Pinxten, "Immaterieel erfgoed tussen identiteit en interculturaliteit. Een essay", in: *Volkskunde*, 116(2015), 3, pp. 423-438.

## *Creatie van een platform voor de zichtbaarheid van ICE*

- Gemeenschappen praktisch en intellectueel ondersteunen in het tonen van hun ICE
- Het is hier niet voldoende om alleen een platform aan te bieden (zoals bv. #ikschrijfgeschiedenis), als veel mensen (nog) niet over de handvaten beschikken om die platformen ook effectief te gebruiken (zie hierboven).
- Onder praktische en intellectuele ondersteuning moet daarom ook begrepen worden: mensen empoweren om zélf werk te maken van bv. een grotere digitale zichtbaarheid, als ze dat zouden willen.
- Bijvoorbeeld: het organiseren van ICT-lessen of van workshops rond ICE-borgen, etc.
    - In dit verband heeft Amsab enkele jaren geleden een goed voorbeeld gegeven door een workshop 'mondelinge geschiedenis' te organiseren voor de Ghanese verenigingen in Gent (contactpersoon: Piet Creve). Misschien is een dergelijk model ook wel te vertalen naar de ICE-sector?

## *Actieve participatie in de omgekeerde richting*

- Niet alleen ervoor zorgen dat gemeenschappen zelf vlotter de weg vinden naar de ICE-werking (vergroten van de toegankelijkheid en verlagen van de drempels), maar zelf ook meer toenadering zoeken en betrokken geraken bij de verenigingen en gemeenschappen. Opnieuw: maakt de kans kleiner dat je aannames vormt boven de hoofden van mensen + maakt de kans dat je meer/sneller vertrouwd wordt groter
- Cf. verder bij "troeven van de nauwe betrokkenheid"

## *Wezenlijke dialoog; zowel tussen 'gemeenschappen' onderling als tussen gemeenschappen en het beleid*

- Echter, zelf participeren kan pas ook vlot verlopen als er voldoende echte dialoog plaatsvindt tussen de participerenden en de benaderde erfgoedgemeenschappen (cf. hierboven bij valkuilen). De ICE-werking kan hierin een rol spelen door zelf die dialoog te faciliteren. Dat kan ze doen op de volgende manieren:
    - 1. Dialoog tussen gemeenschappen en beleid:
        - Verderzetten van wat de SARC adviseerde en wat ik heb proberen doen: aan zelfreflectie doen door bij zeer diverse groepen de vinger aan de pols te houden inzake noden en verwachtingen (eerder dan in de omgekeerde richting grote participatie proberen te bewerkstelligen zonder eerst dialoog aan te gaan over aannames en huidige werking beleid en sector)
    - 2. Dialoog tussen gemeenschappen onderling:
        - Zelf als moderator optreden en mensen met verschillende vormen ICE met elkaar in contact brengen (en dit 'gesprek' dan zien als een 'eindproduct')
        - Eventueel werken met tolken wanneer dit nodig blijkt
        - => De dialoogtafels en de gesprekskoffer van Sarah Kaerts kunnen hier als de perfecte voorbeelden omdat dit mensen met verschillende achtergronden op een laagdrempelige en vrij gelijkwaardige manier met elkaar in contact brengt, en omdat het hen toelaat zaken echt *uit te wisselen*, vragen te stellen, gelijkenissen te zien, kortom; echt in gesprek te gaan over het erfgoed dat elk van hen op een eigen manier meedraagt.[19]

[19] De gratis expo 'HALLO BABY. Geboorterituelen in beweging' liep van 29 april tot en met 11 juni in de Brugse Magadelakerk. De tentoonstelling bracht de diversiteit aan geboorterituelen in Vlaanderen in beeld. Ze kwam tot stand via een reeks diepte-interviews en

## 5. Een woord over mijn methode(n) en de lessen die de ICE-werking daar eventueel uit kan trekken

### *De noodzaak van het telefonisch stalken van mensen*

- Het was erg moeilijk voor mij om op zo'n korte tijd vlot contact te leggen met de mensen uit de bevraagde erfgoedgemeenschappen. Naast het feit dat het zomer was en nogal wat mensen daardoor op vakantie waren, had de moeilijkheid zeker ook te maken met het door mij aanvankelijk verkeerd gekozen communicatiemedium: e-mail. Pas naar het einde toe merkte ik dat de contacten **voornamelijk telefonisch** zouden moeten gebeuren. De respons-ratio van de leden van de zelforganisaties op e-mails was bijzonder laag. In een vervolgtraject zou het daarom het beste zijn om vanaf dag 1 iedereen op te bellen.
- Ook: aan het begin van mijn onderzoek kon ik nog te weinig loskomen van de theoretische kaders van waaruit het ICE-beleid werkt. De eerste door mij gecontacteerde mensen kregen daardoor een mail in de mailbox met een heleboel zaken die zij wellicht niet eens zo goed begrepen. (Meest exemplarische voorbeeld hier is mijn mailconversatie met Elio De Bolle van de Pride vereniging in Vlaanderen. Pas naar het einde toe werd duidelijk dat de beste strategie in het contacteren van mensen van bv. de zelforganisaties is om de eigen toenadering tot hun werking te 'framen' als een grote **interesse/fascinatie voor 'hun' 'cultuur'** (om het even welke praktijken ze beoefenen). Wat ook hielp in het bespoedigen van het contact, was het contacteren van de mensen alsof zij **grote en unieke experten waren in 'hun' cultuur**, wiens expertise onontbeerlijk was/is voor de erfgoedwerking. Mijn gesprek met Yilmaz Kocak bevestigde die strategie als zijnde de meest vruchtbare.
    - Hier hoort echter ook de kanttekening bij dat het, als je mensen benadert als een 'expert', een risico is om die 'expertise' vervolgens minderwaardig te gaan behandelen door het te gaan inkapselen in de eigen bestaande kenniskaders (cf. hierboven puntje "3. Wat zijn de voornaamste valkuilen?"). Mensen dreigen zich dan wat bedrogen te voelen.

### *De troeven van de nauwe betrokkenheid (maar ook: de energie die dat vraagt)*

- Toen uit mijn gesprekken met het Minderhedenforum, Yilmaz Kocak en Tina De Gendt bleek dat er een groot wantrouwen heerste onder veel gemeenschappen met een ECM-achtergrond (cf. hierboven), ben ik mijn eigen methode licht beginnen aanpassen met oog op het **smeden van een vertrouwensband** (in de hoop dat mensen dan ook meer openlijk zouden zeggen wat ze echt denken en dat ik die manier een duidelijker beeld zou krijgen van waar er echt nood aan is). Dat experiment heeft mij op zaterdag 18 augustus op de familiebarbecue van NIgbo West-Flanders, in Kortrijk, gebracht als interim-fotografe van de organisatie en als vrijwillige grammatica-nalezer van de hakkelige Nederlandstalige opstellen van hun voorzitter, Otisi Onwuka. Door zelf te participeren in de activiteiten van de vereniging, en door een beetje, op kleine schaal, 'bij te dragen' aan hun werking, waren mensen direct veel bereidwilliger om langdurig in gesprek te gaan. De sfeer van de gesprekken wordt ook losser, opener en gemoedelijker tegen de achtergrond van een gezamenlijke activiteit. Ze werden ook wat nieuwsgierig naar waarom ik die vragen allemaal stelde en kwamen zichzelf aandienen voor een gesprekje, hetgeen mij meteen de gelegenheid gaf om immaterieel erfgoed van meer naamsbekendheid te voorzien (zo deelde ik er de kaartjes van *#ikschrijfgeschiedenis* die Ellen mij had meegegeven uit – hoewel nog moet worden afgewacht of dit enig effect zal hebben, cf. de

interculturele 'gesprekstafels' waar mensen van verschillende etnisch-culturele achtergronden met elkaar in gesprek gingen over 'hun' geboorterituelen. Centraal in een aantal van die gesprekken stond een grote koffer waarin mensen voorwerpen of foto's gerelateerd aan het ritueel konden achterlaten. Die voorwerpen en foto's deden vervolgens dienst als motor van het gesprek. Meer info: "Gratis expo 'HALLO BABY. Geboorterituelen in beweging.', in: <https://www.gezinsbond.be/persberichten/Paginas/28-april-2017.aspx>, geconsulteerd op 24 oktober 2017.

hierboven vermeldde 'digitale ongeletterdheid' en de opmerkingen van Tine Dessein). Samen een hele namiddag doorbrengen, maakt het ook gemakkelijker om aanknopingspunten te vinden voor gesprekken, in tegenstelling tot tijdens mijn vluchtige gesprekken op straat, omdat er in onze gezamenlijke activiteiten die dag (het bereiden van de yam, het volgen van de Igbo-taalles op het voetbalveld) heel veel zaken zaten die verwezen naar ICE. Deelnemen aan de activiteiten van de gemeenschappen die je wil bereiken lijkt mij daarom trouwens niet alleen aan te raden voor het vestigen van een vertrouwensband en daarmee samenhangend het verbeteren van de dialoog, maar ook voor het **'ontdekken' van wat er allemaal leeft buiten de radar**, en voor een start van het documenteren daarvan.

- Hoewel ik persoonlijk sterk in deze methode geloof, moet gezegd dat dit een **zeer arbeidsintensieve bezigheid** is. Alleen al het contact onderhouden, het nalezen, het doorsturen van de foto's en het daar aanwezig zijn een hele zaterdag vraagt veel tijd. Ook het documenteren van alles, en het neerschrijven van de gesprekken, is erg tijdrovend. Toch geloof ik wel in de troeven hiervan op de lange termijn en dan zeker wanneer het gaat over een ICE-werking die moet bijdragen een een meer 'inclusieve' samenleving met meer 'wederzijds' begrip (cf. hierboven). Misschien is er een nauwere samenwerking mogelijk met lokale buurtwerkers of sociaal werkers die als de 'voelsprieten' van de ICE-werking kunnen fungeren (cf. de suggestie van het Minderhedenforum)?

## *De meest vruchtbare vraagstellingen*

- Gezien het gebrek aan kennis over de theoretische conceptualiseringen van ICE bij de meeste bevraagde actoren (cf. conclusie nr. 1.), was het nodig om op meer subtiele manieren de omgang met ICE bij mensen te bevragen. Bijlage nr. 3 bevat de vragenlijsten die ik aan het begin van mijn onderzoeksperiode opstelde als leidraad bij het bevragen van mijn verschillende doelgroepen. Vooral de lijst met vragen voor de doelgroep die ik 'de straat' heb genoemd, is grotendeels experimenteel. Bij de jongeren in Brussel en in Gent werkte het vragen naar **wat (gebruiken/gewoonten/tradities/talen) ze met een raket de ruimte wilden insturen als uitdrukkingen van 'wat' de mensheid is,** het beste. In het begin moesten ze met die vraag enorm lachen – wat als voordeel had dat het de sfeer al heel wat losser en spontaner maakte – maar nadien begonnen ze er collectief over te discussiëren en merkte ik wel dat het type antwoorden die ze gaven ook net die zaken waren (voetbal, hiphop, etc.) die voor hénzelf belangrijk waren om door te geven, en waar zij zich het beste mee konden identificeren. Op die manier bood die vraag een interessante inkijk in het denken van de jongeren over immaterieel cultureel erfgoed, zonder het over immaterieel cultureel erfgoed zelf te hebben.
- Tijdens mijn gesprekken met Lissy en met de aanwezigen op de BBQ van NIgbo West-Flanders bleek bovendien dat het een goede methode was om vragen te stellen over de **persoonlijke migratiegeschiedenis** van de respondenten (zoals: "hoe lang ben je al hier?", "wat was de reden voor de verhuis?", "kon je je snel 'thuis' voelen hier?", "wat mis je het meeste?", "wat maakt het het meest moeilijk om je hier thuis te voelen?", etc. etc. etc.). Door **biografische vragen** te stellen, kwamen de mensen sneller in een lossere babbelbui, waardoor er sneller zaken naar boven kwamen die min of meer aan ICE konden worden gelinkt, waarop ik dan kon verder vragen.

## V. Lijst van bijlagen

Bijlage 1: Schematisch overzicht van de resultaten
Bijlage 2: Alternatieve of aanvullende 'Inventaris van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van Vlaanderen'
Bijlage 3: Gehanteerde vragenlijsten

## *Bijlage 1: schematisch overzicht resultaten*

| | | VERTROUWDHEID MET HET BEGRIP 'ICE' EN DE THEORIE ERROND | VERTROUWDHEID MET HET ICE-NETWERK EN DE ACTIVITEITEN DIE HET UITVOERT | BELANG DAT GEHECHT WORDT AAN 'BORGEN' (AL DAN NIET IN DIE TERMEN BEGREPEN) | AANGEHAALDE REDENEN VOOR HET BELANG (OF NIET) VAN HET 'BORGEN' | AANGEHAALDE VOORBEELDEN VAN ICE DIE VOOR DE INDIVIDUELE RESPONDENTEN VAN BELANG WAREN (CF. BIJLAGE NR. 2,) | NODEN EN TYPE VERWACHTTE ONDERSTEUNING IN VERBAND MET 'BORGEN' | GEARTICULEERDE BEZORGDHEDEN EN MOGELIJKE VALKUILEN VOOR TAPIS PLEIN |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **I. KADERS** | | | | | | | | |
| | **MINDERHE-DENFORUM** | Goed vertrouwd: kaders en begrippen gekend | Goed vertrouwd: reeds goede contacten met Tapis Plein | Neutraal (wil niet voor de afzonderlijke federaties spreken) | Suggereert: emancipatie, wederzijds begrip, erkenning | / | Zeer actieve participatie, opbouw van duurzame vertrouwensband, financiële steun voor de verenigingen en federaties | Tapis Plein onvoldoende toegankelijk (drempel te groot + te weinig kennis van ICE-netwerk)<br><br>Gevaar van de 'diefstal' (gemeen-schap-pen onvol-doende bewust van wat het hen zélf kan opleveren)<br><br>Bestaan van wantrouwen bij ECM t.o.v. erfgoedsector Nood aan een zeer |

| | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | **FMDO (BRUGGE)** | Weinig vertrouwd: niet op de hoogte van kaders en begrippen | Weinig vertrouwd: zich bewust van bestaan ICE-netwerk, maar nog geen echte contacten opgebouwd | Geen mening, wegens te weinig vertrouwd | / | (Voorbeelden van ICE in de zelforganisaties waar FMDO mee samenwerkt, dus niet door de organisaties ZELF geïdentificeerd): Holi festival (maart), Nepalees lichtfestival Divali | Logistieke en financiële steun om praktijk ICE bij de gemeenschappen mogelijk te blijven maken | Zelforganisaties overbevraagd<br><br>Wantrouwen bij zelforganisaties<br><br>Ideaal van het wederzijds begrip niet haalbaar, want:<br>*Brede publiek vindt weg niet activiteiten van ECM<br>*Als het dat wel doet: taal-probleem, gebrek aan documenta-tie |
| | **TINA DE GENDT (ONAFHANKELIJK)** | Klassieke verwarring met 'mondelinge geschiedenis' | Matig vertrouwd: kennis van afzonderlijke organisaties (bv. LECA) uit ervaring, maar geen kennis totale ICE-netwerk | Groot belang | 'Diversiteit' in de manier waarop we met ons verleden omgaan (nood aan multi-perspectiviteit in erfgoedsector) | / | Zeer actieve participatie, open dialoog ("weg uit de comfortzone"), opbouw duurzame vertrouwensband | Groot wantrouwen bij gemeenschappen met migratieachter-grond t.o.v. erfgoedsector<br><br>Nood aan een zeer trage en open dialoog (maar dat vraagt veel tijd, energie en geduld) |
| | **YILMAZ KOCAK (DE CENTRALE)** | Klassieke verwarring met 'mondelinge geschiedenis' | Weinig vertrouwd | Groot belang | 'bewaren' van 'alternatieve' geschiedenissen (begripsverwarring mondelinge geschiedenis!), 'identiteit' Turkse gemeenschap in nieuwe locatie (Gent) | Turkse 'kebab-cultuur', Turkse trouwenfeesten, Hayali, Ibidiklar, Hidirellez, Turkse klaagzang bij begrafenissen | Directe dialoog (à la de gesprekskoffers van Sarah Kaerts), grotere participatie van gemeenschappen zelf, nauwere betrokkenheid | Te weinig de stem van de gemeen-schap zélf, te veel 'top down'<br><br>Gevoel 'gebruikt' te zijn door te weinig duurzame contacten buiten de aparte projec-ten<br><br>Geen kennis bij mensen met ECM- |

| | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | | achtergrond van ICE-kaders en Tapis Plein |
| **II. ZELFORGA-NISATIES** | | | | | | | | |
| | **VOZ LATINA** | Niet vertrouwd | Niet vertrouwd | Groot belang | Zich 'thuisvoelen', solidariteit (binnen eigen gemeenschap), integratie (in bredere samenleving) | Mexicaanse posadas, Mexi-caans dodenfeest, Mezcal muziek (zgn. 'pre-Columbiaanse traditionele mu-ziek), de 'openheid' en de 'andere tijdsbeleving' die bij 'haar cultuur' horen (<-> planmatige en gereserveerde leven in België) | Logistieke en financiële steun om praktijk ICE te blijven mogelijk maken, taalproblematiek | (Door mij zelf als potentiële valkuilen geïdentificeerd: )<br><br>Taalproblematiek<br><br>Voortbestaan ICE steunt op vrijwilli-gers -> mensen hebben weinig tijd om in gesprek te gaan, project op te zetten<br><br>Andere verwachtingen (financiële 'erkenning') |
| | **NIGBO WEST FLANDERS** | Niet vertrouwd | Niet vertrouwd | Groot belang | Solidariteit (binnen eigen gemeenschap), blijven meedragen van de 'roots' (identiteit) | Igbo (de taal), Ufesa La (soort traditionele soep), traditionele yam-feest (uit Biafra) na de oogst van de yam | Logistieke en financiële steun om praktijk ICE te blijven mogelijk maken, taalproblematiek | (Door mij zelf als potentiële valkuilen geïdentificeerd: )<br><br>Taalproblematiek<br><br>Zeer veel geduld en tijd nodig om lang-zaam een gesprek op gelijke basis te kunnen |

| | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | | voeren<br><br>Er wordt veel 'terug' verwacht, alvorens je wordt vertrouwd (bv. foto's voor hen nemen, verslagjes schrijven voor op website etc. -> is eigenlijk al eerste stap in documen-tatieproces)<br><br>Onvoldoende kennis over ICE: traag proces van communicatie<br><br>Andere verwachtingen (financiële 'erkenning') |
| **III. De Straat** | | | | | | | | |
| | **Jongeren Rabot** | Niet vertrouwd. (eigen definiëring: "iets goed dat je uit het verleden erft" ; "omdat het 'goed' is, willen we het houden, want 'slechtgoed' houd je niet") | Niet vertrouwd | Groot belang | Familiebanden versterken, zich 'thuisvoelen', communiceren met mensen die andere talen spreken (in geval van de emoji) | Iftar, emoji | Op school kunnen praten over Iftar | / |
| | **Jongeren Ledeberg en Benedictuspoort** | Niet vertrouwd | Niet vertrouwd | Groot belang | Familiebanden versterken, zich thuisvoelen | 'Naar de markt gaan', Iftar, Halal eten, voetbal, basketbal | Logistiek (ruimte om voetbal te kunnen spelen, en elkaar te ontmoeten) | / |
| | **Jongeren St-Gillis** | Niet vertrouwd | Niet vertrouwd | Groot belang | Vrienden ontmoeten (solidariteit/ sociale cohesie, wederzijdse identificatie -> identiteit) | Voetbal, basketbal, hip hop (en aanverwante 'cultuur', bv. in kledij) | Logistiek (ruimte om sporten te kunnen uitoefenen), materieel (duur materiaal voor productie muziek), | / |

| | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | platform om andere mensen te bereiken met de muziek | |
| | **AANWEZIGEN OP HET FAMILIEFEEST VAN NIGBO IN KORTRIJK (12 – 17 J)** | Niet vertrouwd | Niet vertrouwd | Sterk variërend per individu (sommigen die hierover de schouders ophaalden, omdat ze andere dingen (bv. lessen Nederlands, en het goed doen op school) meer prioritair vonden) | Trouw blijven aan de 'roots' (continuïteit & identiteit), zich 'thuisvoelen', banden met familie en vrienden uit zelfde gemeenschap versterken | De Igbo-taal, religie (in bijzonder: de 'feestelijke' begrafeniscultuur (<-> onze 'sombere' rouw) ), traditionele bereiding van de yam | Logistiek (ruimte om religie te praktiseren), Taallessen (onvoldoende leden gemeenschap die én Nederlands én Igbo spreken om de jongere generatie de taal aan te leren) | / |

## *Bijlage 2: Potentiële alternatieve/aanvullende inventaris van imma cultureel erfgoed in Vlaanderen, en contactpersonen uit de (erfgoed)gemeenschappen*[20]

1) Holi festival in Belgisch-Nepalese gemeenschappen
2) Nepalees-Belgisch lichtfestival Divali
3) Turkse Kekab-cultuur
4) Gebruik van Turkse trouwfeesten[21]: Turkse Unie van België (contactpersoon Saban Gö
5) Hayali (Turks schimmenspel met poppen)
6) Turkse klaagzang bij de begrafenissen
7) Ibidiklar (Muziektraditie bij Turkse Roma)
8) Turkse traditie van mannen die zich als vrouw verkleden en zo ronddansen (?)
9) Hidirellez: Turks vuur- en lentefeest[22]
10) Mongoolse troubadours in Antwerpen (contactpersoon Paul van Wouwe, paul@vlot.
11) Bulgaarse 'Magische stem'
12) Mexicaanse Posadas: Voz Latina (contactpersoon Lisset Sosa Romero,
13) Mexicaanse dodenfeest
14) Pre-Columbiaanse Mezcal-muziek
15) De niet-punctuele tijdsbeleving en tijdsindeling, door sommige Latijns-Amerikanen aa cultuur (kan dit een vorm zijn van ICE?)
16) De Igbo-taal
17) Ufesala soup
18) Yam-oogstfeest
19) Iftar
20) Emoji-cultuur (kan dit een vorm zijn van ICE?)
21) Bereiding van halal maaltijden
22) Voetbal
23) Basketbal
24) Boksen
25) 'Hiphop- cultuur': Sam de Waele
26) Begrafeniscultuur van de Nigeriaanse protestantse kerk

[20] Elk item in deze lijst is zelf aangedragen door de respondenten die ik sprak tijdens mijn korte tijd bij Tapis Plein.
[21] Reeds gedeeltelijk gedocumenteerd door LECA: http://www.lecavzw.be/tradities/rituelen/turks-huwelijk
[22] https://en.wikipedia.org/wiki/H%C4%B1d%C4%B1rellez

## *Bijlage 3: losse gehanteerde vragenlijsten*

### Koepelorganisaties

#### *Kennisvragen: wat is er al geweten/gekend?*

- Kent U het begrip 'immaterieel cultureel erfgoed'?
    - Waarnaar denkt U dat het begrip verwijst?
    - Welke associaties roept het begrip bij U op?
    - Wat kan volgens U allemaal onder de noemer 'immaterieel cultureel erfgoed' vallen?
    - Denkt U dat U zelf dergelijk 'erfgoed' draagt, op de één of andere manier?
    - …

- Bent U op de hoogte van de werking rond 'immaterieel cultureel erfgoed', zoals geïnitieerd door UNESCO met de ICE-conventie in 2003?
    - (Uitleg geven aan mijn gesprekspartner: waar komt dit idee vandaan? Hoe definieert UNESCO zélf het begrip 'immaterieel cultureel erfgoed'? Welke deeldomeinen identificeert het? (podiumkunsten, orale tradities, rituelen en sociale festiviteit, vakmanschap/ambachten, "kennis en kunde op het vlak van natuur en universum") Hoe definieert UNESCO 'borgen'? Waarom vindt UNESCO dit 'borgen' belangrijk?)
    - (In mijn uitleg: het absolute belang onderstrepen van het participatieve karakter van de UNESCO-definitie: het gaat om wat gemeenschappen zelf identificeren als zijnde belangrijk om door te geven aan volgende generaties. De doelstelling van mijn veldbevraging is dan ook gedeeltelijk de bevraging van gemeenschappen die tot voor kort buiten het vizier zijn gebleven: hebben zij ook ICE in hun midden waarvoor wij zijn blind geweest?)

- Bent U op de hoogte van de uitwerking van die overkoepelende internationale conventie in de Vlaamse beleidscontext?
    - (Uitleg geven aan mijn gesprekspartner: ratificatie van de 2003-conventie, visienota's, in decreet)

#### *Receptievragen: hoe wordt 1. Datgene wat al geweten is of 2. Datgene dat ik heb uitgelegd gewaardeerd/geëvalueerd door de ondervraagde organisatie?*

- Wat is uw opvatting/mening over mijn benadering van uw organisatie/uw activiteit/uw traditie met dit verhaal over ICE?
- Ziet U verbintenissen tussen de doelstellingen van uw eigen organisatie en de doelstellingen die door UNESCO en door Vlaanderen voorop worden gesteld?
- Ziet U tegenstrijdigheden?
- (Peilen naar de opinie omtrent de reikwijdte van de UNESCO-definitie en haar hantering in Vlaanderen: zijn er volgens de ondervraagde ook andere vormen van ICE die (schijnbaar) niet in de afbakening van UNESCO vallen? Welke vormen dan precies? Waarom vallen ze er niet onder?)
- Hoe evalueer je dat? …
- …

*Eigen noden: heeft de ondervraagde organisatie het gevoel dat de ICE-kaders van toepassing zouden kunnen zijn op het eigen 'erfgoed'?*

- Denkt U dat uw werking baat zou kunnen hebben aan samenwerking met Tapis Plein?
- Zouden jullie zelf ooit de weg zoeken naar Tapis Plein of naar een ander expertisecentrum? (nu ze weten waar het over gaat).

## Zelforganisaties

*Vertrekken van de werking van de organisatie zelf// identificatie van waar ze precies mee bezig zijn (gesprekje voeren over 'hun' erfgoed: graffiti, de dichter, de beignets, etc.)*

- Wat is de voornaamste activiteit die ze organiseren?
- Waarom die activiteit?
- Is het belangrijk dat blijft bestaan?
- Waarom is het zo belangrijk dat die 'cultuur' blijft bestaan?
- Bv. in geval van Palestijnse dichter: waarom is het belangrijk dat zijn werk voorgedragen blijft worden?
- Wie is daarbij betrokken? (-> hoe definiëren ze zichzelf/de erfgoedgemeenschap precies?)
- Is het belangrijk dat het ook gekend is en gezien wordt buiten die gedefinieerde groep?
- Waarom wel/niet?
- Hybride vormen: lenen ze van anderen? (-> vragen aan Sarah Kaerts)
- ….

*Kennis- en receptievragen: zijn ze zich al bewust van het bestaan van ICE-werking? + hoe wordt 1. Datgene wat al geweten is of 2. Datgene dat ik heb uitgelegd gewaardeerd/geëvalueerd door de ondervraagde?*

- Wist je/U dat er organisaties zijn in Vlaanderen die zich bezighouden met 'immaterieel cultureel erfgoed'?
    - Zegt dat hen iets?
    - Wat voor reacties maakt dat los?
- Kent U het begrip 'immaterieel cultureel erfgoed'? (cf. supra)
- (cf. supra)

*Eigen noden*

- Ziet U inhoudelijk linken tussen de activiteiten van uw vereniging/organisatie en ICE?
    - Welke?
    - Deeldomeinen:
        - Mondelinge tradities
        - Podiumkunsten: theater, dans, muziek
        - Sociale gewoonten en rituelen (ook: koken)
        - Kennis en kunde op het vlak van de natuur en het universum (ook: bv. landbouwtechnieken, bepaalde beheerswerken/omgang met natuur)
        - Ambachten en vakmanschap
- Zou uw werking baat hebben bij help van buitenaf?
- Welk soort hulp?
- Wie moet dat geven?

## "De straat"// het brede publiek

### *Omgang met het eigen 'erfgoed'*

- Wat krijg je van vroeger/van jouw ouders/grootouders/etc. dat je belangrijk vindt en koestert voor vandaag en morgen? (te vage/algemene vraag, vrees ik)
- Stel dat jouw familie en jij nu plots halsoverkop moet verhuizen naar, ik zeg maar iets, de Noordpool of de Verenigde Staten of zo, wat jou je absoluut willen meenemen om je daar thuis te kunnen voelen?
    - Welke gewoontes/gebruiken/feestjes zou je daar absoluut willen verderzetten?
- Op welke kennis/hobby's/vaardigheden van jou ben je zo trots dat je ze absoluut zou willen aanleren/doorgeven aan jouw kinderen later?
- Heb je kennis/hobby's/vaardigheden die je hebt geleerd van jouw mama/papa/opa/oma en waarvan je het belangrijk vindt dat het vandaag nog altijd gebeurt?
- Welke dagen in het jaar zijn belangrijk voor jou (en jouw familie)?
    - Waarom?
    - Wat gebeurt er dan?
    - Hoe lang gebeurt dat al?
    - Zou je willen dat ook andere mensen daar meer over weten/dat meer zien?
- Beeld je in dat we 100 jaar later zijn, en jij bent er niet langer; van welke gewoontes/feesten/gebruiken die jij nu doet, zou je willen dat jouw kinderen/kleinkinderen/achterkleinkinderen ze nog steeds doen?
- Stel: iemand maakt een top 100 van de kennis/gewoontes/tradities/kunsten van de hele wereld om de ruimte in de sturen, zodat potentiële marsmannetjes kunnen zien hoe leuk de aarde is. Welke kennis/gewoonte/traditie/kunst/feest moet daar volgens jou absoluut bij zitten? Wat vind jij belangrijk?
- Stel dat je plots moet verhuizen, wat ga je absoluut meenemen?
- Wat heb je nodig om je ergens thuis te kunnen voelen?

### *Receptievragen: vinden ze het belangrijk, of laat het ze koud?*

- Vind je het nodig/belangrijk dat die dingen die je net hebt opgesomd/beschreven ook gezien worden en begrepen door andere mensen?
    - Waarom wel/niet?
    - Door welke mensen dan? Klasgenootjes? Media?
- Vind je het nodig/belangrijk dat die dingen zichtbaar zijn op straat of op televisie?
    - Als iemand een film zou maken over datgene wat je net hebt opgesomd/beschreven en dat overal zou tonen, wat denk je daar dan bij/over?
- Vind je/Vindt U het belangrijk dat sommige tradities en gebruiken van vroeger blijven voortbestaan vandaag en in de toekomst?
    - Waarom wel/niet?
- Als zoiets dan zouden moeten blijven voortbestaan, hoe zou je daar dan het beste voor kunnen zorgen, denk je?
    - Zou de overheid daar iets aan kunnen doen?
- Lijst tonen uit Nederland): Kijk, in Nederland hebben een lijst gemaakt met alle gewoontes/tradities/kook-gebruiken/eten/etc. dat ze daar belangrijk vinden om te beschermen voor de toekomst (geef enkele voorbeelden). Stel dat we nu eenzelfde lijst zouden maken voor België/Vlaanderen/Gent/Ledeberg: wat moet daar volgens jou absoluut op staan?

*Kennisvragen: wat is er al geweten/gekend?*

- (Eventueel: nog een overgang van het persoonlijke niveau naar het conceptuele: aangeven dat we net, zonder dat ze het misschien wisten, een gesprekje gevoerd hebben over 'erfgoed', en dat er daar wel degelijk rond gewerkt wordt op beleidsniveau)
- Wat betekent het begrip 'erfgoed', denk je/denkt U?
- Wat betekent het begrip 'immaterieel (cultureel) erfgoed', denk je/denkt U?
- Welke associaties roepen de begrippen 'erfgoed' en 'immaterieel cultureel erfgoed' bij jou/U op? Waaraan doet het je denken?
- (Eventueel: nog wat uitleg over wat het beleid dan precies doet erfgoed en ICE, en nagaan wat het standpunt daarover is)